

УДК 371

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ВЛАСНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ Я. КОРЧАКА

Діденко А.М., провідний фахівець
відділу аспірантури та докторантури
Херсонський державний університет

У статті розкриваються форми організації дитячого самоврядування в освітніх закладах інтернатного типу. Зокрема, наголошується, що Я. Корчак все своє життя, педагогічну діяльність присвятив питанням соціального захисту дітей. Учений обґрунтував шляхи реалізації цих завдань різними інституціями: сім'єю, закладами освіти, громадськими організаціями. Публікація свідчить, що чільне місце у виховній концепції Я. Корчака посідають різноманітні форми залучення вихованців до органів дитячого самоврядування, зокрема товариський суд, дитячий сейм, судова рада та інші. Беручи активну участь у їх роботі, діти привчаються жити в колективі однодумців, соціумі та давати належну оцінку тим явищам, які відбуваються навколо. А якщо виникають непорозуміння – вміти себе захистити, довести свою правоту, утвердити себе як особистість.

Ключові слова: соціальний захист дітей, виховна концепція, дитяче самоврядування, форми роботи дитячого самоврядування.

В статті розкриваються форми організації дитячого самоуправління в освітніх закладах інтернатного типу. Прежде всего, указывается, что Я. Корчак всю свою жизнь, педагогическую деятельность посвятил вопросам социальной защиты детей. Ученый обосновал пути реализации этих заданий различными институтами: семьей, учреждениями образования, общественными организациями. Публикация свидетельствует, что ведущее место в воспитательной концепции Я. Корчака отводится разнообразным формам приобщения воспитанников к органам детского самоуправления, таких как: товарищеский суд, детский сейм, судебный совет и другие. Активное участие детей в их работе приучает к жизни в коллективе единомышленников, обществе в целом и научит давать объективную оценку тем явлениям, которые происходят вокруг них. А если возникают определенные проблемные ситуации, то дети сами смогут себя отстоять, защитить, доказать свою правоту, утвердить себя как личность.

Ключевые слова: социальная защита детей, воспитательная концепция, детское самоуправление, формы работы детского самоуправления.

Didenko A.M. CHILDREN'S SELF-GOVERNMENT AS A BASIS OF THEIR OWN SOCIAL DEFENSE FORMING IN SCIENTIFIC INHERITANCE OF J. KORCZAK

In the article forms of children's self-government organization in educational establishments of boarding school type are revealed. In particular, it is emphasized that J. Korczak devoted all his life and pedagogical activity to questions of children social defense. Foremost, he proved ways of these tasks realization by different institutes: family, educational establishments, public organizations. The publication testifies that main place in educational conception of J. Korczak is occupied by various forms of bringing in pupils to organs of children's self-government, in particular comradesly court, children's sejm, judicial council and others. Taking active part in their work, children get used to live in collective of like-minded persons, society and to give proper estimation to those phenomena that take place around. And if there are misunderstandings – children have to be able to protect themselves, to confirm their rightness, to approve themselves as personality.

Key words: social defense of children, educational conception, children's self-government, forms of children's self-government work.

Сьогодні питання соціального захисту дітей в умовах глибоких геополітичних змін у світі посідають одне із провідних місць у діяльності міжнародних організацій, владних структур, громадських діячів, науковців. Історія повторюється, незважаючи на те, що постійно відбувається рух уперед у різних сферах людського життя. Проблема соціального захисту населення, а особливо дітей, залишається, на жаль, актуальною. Війни, конфлікти, проблеми в економіці, освіті, функціонуванні самої сім'ї залишаються й у

XXI ст. Збільшується кількість дітей, які вимагають належного соціального захисту. Тому визначення пріоритетних шляхів, методів, засобів, прийомів їх розв'язання, творення і дотримання відповідного нормативно-правового забезпечення є актуальним питанням сьогодення.

Ці питання завжди були в полі зору відомих як зарубіжних, так і вітчизняних громадських діячів, просвітників, педагогів, учених. Всі вони розглядали питання соціального захисту дітей у контексті соціальних перетво-

рень, розвитку освіти та виховання і знайшли обґрунтування у різних освітньо-виховних концепціях. Вчені вибудовували педагогічні системи, виокремлюючи питання соціального захисту дітей як окрему підсистему з конкретною метою, завданням, змістом, шляхами її реалізації (Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоці, Ж. Жак Руссо, А. Макаренко, В. Сухомлинський). Як правило, така підсистема – соціальний захист дітей, відповідає соціально-економічному, політичному, культурно-освітньому розвитку різних країн конкретного історичного періоду. Сучасні вітчизняні історики-педагоги Н. Дічек, Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, О. Сухомлинська, В. Федяєва та інші наголошують, що врахування цих чинників сприяє вирішенню виховних завдань на кожному етапі розвитку педагогічної науки, дає можливість розглядати провідні виховні концепції у контексті історичної ретроспективи. Дослідники відзначають, що особливо плідним, насиченим новими ідеями і підходами в історії педагогіки був кінець ХІХ ст. – період творення і практичної реалізації відомими вченими актуальних педагогічних концепцій, які не втратили важливості та значущості в умовах сьогодення, набувши безумовно нового змісту, нових підходів, нових шляхів розв'язання.

До когорти відомих громадських діячів, педагогів, які присвятили себе дітям, розв'язанню їх складних життєвих ситуацій, світовою академічною педагогічною спільнотою віднесено ім'я відомого польського педагога, дитячого письменника Корчака Януша (псевдонім, дійсно – Генрік Гольдшміт) (1878 або 1879–1942 роки життя).

Отримавши медичну освіту і працюючи лікарем-педіатром у Варшаві, він багато уваги приділяв вихованню дітей і в подальшому став директором інтернатних закладів (дитячих колоній). Свою концепцію виховання, в якій провідне місце посідають проблеми соціального захисту дітей, виклав у багатьох працях, статтях, художніх творах: «Як любити дітей (1921)», «Король Матіус I (1923)», «Як я знову стану маленьким» (1925), «Упертий хлопчик. Життя Л. Пастера» (1938).

Корчаку належить більш, ніж 20 книг про виховання: «Виховні моменти» (1919), «Про шкільну газету» (1929), «Правило життя» (1930), «Жартівлива педагогіка» (1939), «Щоденник» (1942) та інші, а також публікації, статті, надруковані в різних педагогічних виданнях. Вони, в більшості своїй, головним чином побудовані на спостереженнях й експерименті, в яких Корчак перевіряв правильність своїх теоретичних концепцій і ефективність практичних шляхів їх реалізації [1].

Вихідна теза педагогічної концепції Корчака – дитина та її благополуччя. Корчак утверджував ідеї повноцінності дитини як людини і як особистості. Мета виховання – повний, вільний і гармонійний розвиток здібностей кожної конкретної дитини, формування її особистості в дусі ідеалів доброти, краси, свободи. Необхідна вихідна умова виховання – творення в сім'ї атмосфери доброзичливості й довіри, захисту дитини від насилля. Провідна ідея виховної системи Корчака базується на тому, що дорослі повинні розбудити в дитині прагнення до самопізнання, самооцінки, самоконтролю й волі до самовдосконалення. Великого значення в реалізації цього завдання Корчак надавав роботі організованого і самокерованого дитячого колективу.

Його вимоги, його прагнення до такого гармонійного виховання дітей досить часто не досягали кінцевого результату. Причин було досить багато і в більшості своїй вони були пов'язані зі ставленням дорослих до дітей як у суспільстві в цілому, так і в сім'ї.

Такий стан речей турбував Я. Корчака, і відмовившись від лікарського практикування (роботи лікаря), Корчак створив (1922 р.) у Варшаві «Будинок сиріт» нового типу за кошти багатих філантропів, перед якими поставив умову – «не втручатися у внутрішні справи Будинку і не торкатися питань виховання». Як директор Будинку, Корчак проводив велику роботу із безпритульними, важковиховуваними дітьми.

Головний принцип виховної системи Корчака, який червоною ниткою пронизує всі його праці і практичну діяльність, – це самовиховуюча активність дітей, формування у дитячому колективі і в окремих вихованців умінь і навичок самопізнання, самоконтролю, самооцінки і всіякого роду самоврядування. Педагогіку Корчак вважає наукою не про дітей, а про людей, вважає, що дитина вимагає такого ж ставлення до себе, як і до дорослих: «Дитина – перш за все, людина, яку уважний педагог повинен вивчати і ставитися до неї з повагою і довірою». Окрім «Будинку сиріт», Корчак організував інтернат «Наш дім», читав лекції на Вищих педагогічних курсах, вів роботу в судах у справах малолітніх правопорушників. Під час гітлерівської окупації Корчак загинув у газових камерах Треблінки разом зі 200 своїми вихованцями: йому одному пропонували залишитися живим, а дітей стратити, але він залишився з ними до останньої секунди життя.

Великого значення у розв'язанні проблем соціального захисту дітей надавав питанням формування у них важливості і можливості самостійно долучатися до власного відсто-

ювання своїх прав у сім'ї, дитячому будинку, освітніх закладах. Як дієву форму такої підготовки визнавав органи дитячого самоврядування, що знайшло відображення у його провідних працях «Як любити дітей», «Літні колонії» та інших [4].

Я. Корчаку вдалося організувати життя великого дитячого колективу, в якому кожна дитина була залучена до повноцінних колективних справ з урахуванням індивідуальних інтересів, можливостей, захоплень.

Таким чином, Янушу Корчаку вдалося поєднати колективні форми роботи і забезпечити індивідуальний саморозвиток на принципах співпраці, співтворчості, демократичності.

Все це відбувалося завдяки продуманій, дійсно демократичній організації дитячого колективу, діяльність якого базувалася на реальному дитячому самоврядуванні і відкритості. Її конкретними складовими, перш за все, були виборний дитячий сейм, товариський суд і судова рада. Завдання цих інститутів спрямовувалися не на придушення дитячої ініціативи, а безпосередньо несли виховне навантаження. Їх зміст роботи полягав у тому, що діти вчилися мислити, критично ставитися до себе, до своїх дій і вчинків, краще розуміти себе та інших, з повагою ставитися до правил проживання в колективі. Судовий кодекс, наприклад, надавав широку шкалу моральних оцінок найбільш типових негативних вчинків. Він не призначав покарання – він спрямовував на виправлення таких явищ. Діти привчалися жити в колективі, у них виховувалося почуття колективізму, товариства, свідоме ставлення до своїх обов'язків.

Важливою складовою демократичної організації життя колективу, відкритості, оприлюднення результатів роботи були публікації в газетах, на дошці інформації, скриньок для запитів. Я. Корчак доводив, що дитячий заклад із перших днів перебування дитини в ньому повинен ставити конкретні вимоги до життя в суспільстві, в колективі; спрямовувати роботу на засвоєння вихованцями норм поведінки, певних правил та вимог. Але для того, щоб діти їх виконували, щоб їх дотримання стало звичкою, необхідний контроль із боку дитячого колективу, і тут саме велика можливість належить органам дитячого самоврядування, які є організаторами різноманітної активної діяльності дітей.

Для цього необхідно, щоб весь колектив вихованців спільно, дружно працював, допомагав один одному, брав активну участь у суспільних заходах, праці, зборах тощо.

Серед форм морального впливу у дитячому будинку Я. Корчак виокремлював систему заохочувальних індивідуальних за-

ходів і засобів; пам'ятних листівок, широку практику офіційних парі (фіксація індивідуальних моральних зобов'язань) і особливо плєбісцити доброзичливості. Така робота поширювалася і на нових вихователів після проходження випробувального терміну. Плєбісцит фактично встановлював ступінь «громадянськості» (у «Нашому будинку» їх існувало чотири: товариш; мешканець, що проживає, байдужий мешканець, мешканець, що обтяжує. У «Будинку сиріт» знання були дещо іншими. Такий плєбісцит проводився періодично і був одним із самих сильних засобів моральної оцінки. Найбільш ґрунтовно вся ця система була розкрита у праці «Як любити дитину» [3].

Така абсолютно демократична організація внутрішнього життя дитячого колективу дала можливість забезпечити захищеність особистості дитини, особливо молодих і слабших, від різних форм тиску і насилля з боку старших і дорослих, побудувати життя в колективі на законності, відвертості та довірі і таким чином забезпечити умови для становлення самостійної особистості.

Одночасно з цим самоврядування, система громадянських і трудових зобов'язань, стимулювання суспільної активності, система осуду і заохочення, механізм періодичних моральних оцінок і вплив через громадську (суспільну) думку, думку середовища однолітків сприяли розвитку самооцінки, самокритики і загартування волі дитини.

Така організація життя дитячого колективу і була реалізована Корчаком на практиці у варшавському «Будинку сиріт» на початку Першої світової війни. Ця концепція стала фундаментом всієї його наступної педагогічної діяльності.

Я. Корчак обґрунтував окремі вимоги до організації дитячого самоврядування в умовах дитячого будинку. У своїх роботах учений акцентував увагу на необхідності долучення органів дитячого самоврядування до організації життєдіяльності колективу, участі всіх учнів і активна діяльність у розв'язанні навчально-виховних завдань.

Як одну із них обґрунтував умову розвитку учнівської ініціативи, прагнення дітей до навичок культурної поведінки в дитячому будинку й поза його межами.

Дитячі заклади, як наголошував учений, повинні висувати перед учнями чіткі вимоги, привчати до норм поведінки (діти повинні знати, що можна, що ні, що є правильним, а за що дитина може бути покарана). А для того, щоб вихованець не тільки знав, а й виконував ці вимоги, щоб їх дотримання стало звичкою, необхідний громадський контроль, який здійснювали у Дитячому будинку різні органи дитячого самоврядування. Вчений

спрямовував роботу своїх вихованців на обговорення самих різних питань життя дитячого колективу: навчання, дисципліна, вчинки, ставлення один до одного; діти вчилися давати як позитивну оцінку, так і засуджувати тих, хто безвідповідально ставиться до життя в колективі.

Органи дитячого самоврядування були ініціатором багатьох справ, зокрема трудових, допомагаючи молодшим; випуску стінних газет та листівок; проведення зборів тощо.

Також Я. Корчак великого значення надавав вибору організаційних форм побудови життя в дитячому будинку із самим залученням дітей. У своїх поглядах виходив із того, що успіх у вихованні залежить від багатьох чинників: створення необхідних умов для індивідуального повноцінного розвитку дитини; включення його до норм колективного життя; коригування його поведінки за допомогою самовиховуючих моральних зусиль; побудови суб'єктної взаємодії вихованців і вихователів [2].

Педагог довів, що реалізація цих чинників можлива в продуманій, дійсно демократичній організації дитячого колективу, який базується на реальному дитячому самоврядуванні й відкритості. Її конкретними елементами були, перш за все: виборчий дитячий сейм, товариський суд і судова рада. Завдання цих органів полягало не в прямому покаранні, а в попередженні. Вони, перш за все, несли виховне навантаження. Їх діяльність була спрямована на те, щоб діти навчилися розмірковувати, навчилися ставитися до себе критично, краще розуміти себе та інших, навчилися з повагою ставитися до правил життя в колективі, а в подальшому – у суспільстві. Існуючий кодекс суду, наприклад, являв собою широку шкалу моральних оцінок найбільш типових антивчинків. Він не призначав покарання – він вказував на негативні дії і наслідки. У дитячому суді розглядалися всі справи щодо порушення правил, навіть дорослих, в тому числі були і випадки розгляду поведінки Я. Корчака: «Одного разу Корчак порушив правило і з'їхав з другого поверху сходовими поручнями. Хтось із дітей побачив це і подав на нього до суду. Але старому лікарю вдалося виправдатися: він довів, що дуже поспішав, так як хтось із вихованців сильно вдарився вниз і йому була потрібна термінова допомога. Іншого разу дитячий суд не був на його боці. В холодний осінній вечір, коли у дітей впа настрій, педагог, щоб їх якимось чином розвеселити, підхопив одну дівчинку і посадив її на шафу. А дівчинка образилась і подала до суду. Суд виніс саме суворе рішення, яке було в його розпоря-

женні, не пробачати пана доктора. Дитячий суд завжди виносив одне із двох рішень: виправдати або пробачити. Інших рішень не було» [Післямова С. Соловейчик. Януш Корчак. Як любити дитину. Перекл. із польської: Політиздат. – 1990. – 493 с. – С. 483]. Цей приклад свідчить, що дитячий суд розглядав без винятку всі справи, як дорослих, так і дітей, та мав головне завдання – виховне. Працюючи з дітьми, Я. Корчак переконався в тому, що успішність та результативність роботи багато в чому залежить від творення системи дитячого самоврядування, яке має певні права і працює в тісній співпраці з вихователями (дорослими). У «Будинку сиріт» він створив таку систему, яка, зокрема, включала: а) товариський суд; б) раду самоврядування; в) дитячий парламент; г) органи висвітлення результатів такої діяльності (редакції стінних газет, листівок). Також ним використовувалася ціла низка багаточисленних та різноманітних форм організації такої роботи, здійснювався організаційно-педагогічний супровід таких заходів: самостійне чергування у дитячому будинку; збори дітей щодо вирішення нагальних питань у колективі; організація та проведення колективних заходів та інше. В цілому, вчений передавав вихованцям право самим вирішувати окремі питання, насамперед питання побуту в колонії. Я. Корчак наголошував (виходив із того), що «... хороша організація (в будинку – **А. Діденко**) заключається в тому, щоб ... все йшло таким шляхом, коли навіть незначні справи виконувалися самі собою, і ти міг сказати: «Господарюйте самі, я зайнятий іншими справами» [Літні колонії, § 45, с. 182].

Система дитячого самоврядування, розроблена й перевірена практикою, була досить цікавою та оригінальною в умовах інтернату й містила в собі самий широкий арсенал виховних засобів і прийомів, який сприяв розвитку в дітей активності, самостійності та самодіяльності. Корчак прагнув зробити цю систему досить гнучкою, відкритою та багатоаспектною, в якій би поєднувалися колективні та індивідуальні форми різноманітного життя вихованців інтернату.

Адже формування Корчака як педагога, як людини й творця оригінальної системи виховання, основу якої становили питання соціального захисту дітей, проходило в самому тісному зв'язку з розвитком його поглядів на значення в житті дитини дитячого колективу (Корчак його визначав, як «дитяче суспільство». – **А. Діденко**) на пошук шляхів, форм, методів, засобів організації вихованців у дійсно дитячий колектив. У своїх працях, публікаціях доводив, що система виховання в такому колективі базується

на дитячій активності й самодіяльності, на спрямуванні дітей робити добро іншим, на постійному їх залученні до розв'язання нагальних питань життєдіяльності; інтересу, зокрема, через активну участь у роботі органів самоврядування. Така робота сприяла як вихованню, так і перевихованню дітей. Адже діти, як і дорослі, повинні переживати результати перемоги у вирішенні складних питань, розуміти шляхи їх досягнення та усвідомлювати причини поразки, постійно прагнучи до досягнення якнайкращих результатів.

Звертаючись до вихователів, Я. Корчак підкреслював: «Якщо ви (вихователі – А. Діденко) умієте визначати радість дитини і її силу, ви повинні знати, що сама висока радість – подолання труднощів, досягнення мети, розкритої таємниці, радість триумфу й щастя самостійності, оволодіння і належність (тобі – дитині. – А. Діденко) [«Як любити дитину», § 43, с. 24].

Вчений виходив із того, що дитяче самоврядування сприяє формуванню необхідних (правильних) стосунків між дітьми (один із одним), які є індикатором комфортності (некомфортності) перебування дитини в колективі однолітків.

Тобто, як в цілому відчуває себе дитина в дитячому середовищі. Успішність, благополуччя дитини залежить переважно не від того, як його оцінюють дорослі, а від того, як його оцінюють і ставляться до нього діти, у яких інші, ніж у дорослих, і оцінки, і вимоги, і характеристики, але не менш об'єктивні та конкретні. І саме долучаючись до різних форм організації життя дитячого колективу в процесі самоврядування, дитина оцінює свої вчинки і вчинки інших, соціалізується, привчається до життя в соціумі, у неї формується честь і достоїнство – важливі життєві складові, які в подальшому дорослому житті навіть доведеться відстоювати та захищати.

Дитяче самоврядування, вибудоване Корчаком, мало вирішувати безліч проблем. Наприклад, повинно було об'єднати в одне ціле проблеми всього виховного закладу і особисті запити (бажання, ідеї, наміри) кожної дитини, а також перетворити вимоги вихователів в особисті прагнення дітей. Він доводив, що відверті, чесні, чисті стосунки між вихователями й вихованцями, усвідомлене й відповідальне ставлення дітей до вимог товаришів, постійна зацікавленість кожної дитини і всього дитячого співтовариства до покращення життя інтернату є основою міцного дитячого колективу, в якому органи самоврядування є організаторами всього нового та корисного [5].

На думку Я. Корчака, дуже важливо, щоб кожен вихованець мав конкретну програму

саморозвитку, самовиховання і самоудосконалення. При цьому така програма поєднувала врахування і особистих інтересів, і всього дитячого колективу. З цією метою було встановлено декілька визначених звань в органах дитячого самоврядування, які окреслювали сутність виконання своїх обов'язків, спрямовували дітей на розуміння важливості того чи того вчинку й відповідальності за той чи інший вчинок. Ці звання визначали права і обов'язки вихованця, допомагали засвоїти закони життя, зокрема, що людина сама відповідає за свої вчинки. Таким чином, діти вчилися підніматися сходами вгору, раділи досягнутим перемогам у справах. А якщо була допущена помилка, то вихованці знали, що доклавши ще більше зусиль, можна знову отримати перемогу. У дитячому віці вони мали розуміти і бути готовими і до поразки, і до успіху, але власними зусиллями знову стати успішними.

Отже, присудження вихованцю високого звання або його позбавлення відбувалося за рішенням загальних зборів. Кожен, хто вчинив негативну (не виконав ту чи іншу справу, особливо, коли вів себе аморально) дію, мав право на реабілітацію, і друзі виділяли йому опікуна, який систематично доповідав всьому колективу про поведінку його підопічного.

Слід зазначити, що у повсякденній виховній роботі Корчак використовував досить багатий арсенал цікавих форм, методів і прийомів організації життя дитячого колективу.

У сукупності вони є оригінальною системою дитячого самоврядування, яка відповідала й відповідає національним педагогічним традиціям Польщі. Багато з цієї педагогічної підсистеми увійшло у практику роботи органів учнівського самоврядування в нашій країні. Порівняння досвіду використання розвитку системи дитячого самоврядування, обґрунтованих польськими й українськими вченими в умовах сьогодення, може бути подальшим науковим пошуком.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корчак Я. Педагогическое наследие / [пер. с польск. / Сост. К.П. Чулкова] / Я. Корчак – М.: Педагогика, 1990. – 272 с.
2. Корчак Я. Избранные педагогические произведения / [пер. с польск. К.Э. Сенкевич] / Я. Корчак. – М.: Педагогика, 1979. – XXII. – 474 с.
3. Корчак Я. Как любить детей / Я. Корчак. – М.: Знание, 1991. – 192 с.
4. Забута Т.В. Дитяче самоврядування в педагогічній спадщині Януша Корчака / Т.В. Забута // Наука і освіта. – 1997. – № 1. – С. 10–13.
5. Дічек Н.С. Макаренко і світ: аналіз англомовних студій: монографія / Н.С. Дічек. – К.: Наук. світ, 2005. – 303 с. – Бібліогр.: С. 277–303.